

Програма за работа со ученици со посебни образовни потреби

Скопје, 2014

Вовед

Во Република Македонија континуирано се вложуваат напори кон подигање на образовниот стандард на населението и граѓаните во државата. Со таа цел, преку образовните политики во државата со закон е регулирано задолжителното основно и средно образование, како и понатамошна можност за професионален развој и доусовршување на државни и приватни институции за високо образование на граѓаните на Р. Македонија. На државно ниво во рамки на образованието во Р. Македонија посебно место е дадено на образованието на децата со посебни образовни потреби, а со таа цел Собранието на Р. Македонија ја ратификуваше *Конвенцијата на Обединетите нации за Правата на детето* со што државата се обврза да ги имплементира поставките на Конвенцијата во постоечките образовни политики во земјата. Соодветно на тоа Министерството за образование и наука воведе измени и дополни во постоечките закони за образование со кои се гарантира правото на образование на децата со посебни образовни потреби во државните образовни институции, нивна инклузија и интегрирање во постоечките образовни институции и гарантирање на истите права на образование, како и за сите други, согласно на нивните интелектуални можности, интереси и амбиции.

Училишна политика во однос на учениците со посебни образовни потреби

1А. Училиштето има документација со која се регулира позитивен, поддржувачки и транспарентен однос кој има за цел да одговори на специфичните потреби на учениците со посебни образовни потреби.

1Б. Одговорните во училиштето низ соработка со локалната заедница и институциите во заедницата имаат обврска да обезбедат ефективни и адекватни процедури за идентификација, следење и стимулација на развојот на учениците со посебни образовни потреби.

1В. Во училиштето се креираат индивидуализирани програми за учење според специфичните потреби за учење на учениците со посебни образовни потреби, како и според образовните области.

1Г. Наставниците подготват индивидуални програми за учење на учениците кои имаат некои потешкотии со процесот на учење.

1Д. Училиштето вложува напори во обезбедување на соодветни обуки и тренинг на наставниците со цел стекнување соодветна едукација за работа со учениците со посебни образовни потреби.

1Ѓ. Училиштето вложува напори кон соработка и поддршка на родителите на учениците со посебни образовни потреби.

2. ЦЕЛИ НА ПРОГРАМАТА

2а. Цели на оваа програма се да обезбеди координирана и индивидуализирана работа која ќе одговори на специфичните едукативни потреби на учениците со посебни образовни потреби.

2б. Посебни цели:

- идентификување на учениците со посебни образовни потреби.
- определување на категории според карактеристиките на посебните состојби кои го отежнуваат процесот на учење и утврдување на специфичните потреби поврзани со дадена состојба или пречка
- пружање помош на учениците со посебни образовни потреби во развивање на својата способност за самостојно учење
- изработување на индивидуализирани програми за работа со учениците со посебни образовни потреби со што ќе се стимулира нивниот понатамошен развој и усвојување на знаења и вештини од одредена област
- збогатување на искуствата на учениците со посебни образовни потреби преку поврзување со институциите во заедницата, вклучување во проекти, работилници, присуство на семинари и различни други збогатени активности.

3. ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА УЧЕНИЦИ СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ

Во Република Македонија во *Законот за основно образование и Законот за средно образование* се оперира со терминот ученици со посебни потреби кои се вклучени во посебното образование, а тоа се деца и младинци со оштетен вид, оштетен слух, деца со телесен инвалидитет, пречки во психичкиот развој, проблеми во поведението, деца и младинци со аутизам, како и деца и младинци со комбинирани пречки (мултихендикеп). *

Во постоечката литература во земјата и во светот, кога се говори за деца со посебни потреби, се вклучуваат повеќе различни категории на потешкотии или пречки кои го отежнуваат процесот на учење и адаптација на детето и младиот човек на барањата на заедницата. Со оглед на потребата да се прецизираат специфичните потешкотии и оттаму специфичните потреби се одредуваат следните категории:

*Наведено во документ на веб страната на Бирото за развој на образование

1. Деца и младинци со пречки во развојот – со телесна, ментална и сетилна попреченост;
2. Слепи и слабовидни ученици;
3. Глуви и наглуви ученици
4. Ученици со пречки во говорот
5. Ученици со телесен инвалидитет
6. Деца и младинци со тешкотии во однесувањето;
7. Деца и младинци со хронични заболувања и други телесни заболувања поради кои се на долготрајно болничко или домашно лекување
8. Деца и младинци со емоционални потешкотии
9. Деца и младинци од социјално, културно и материјално депривирани средини
10. Деца и младинци без родителска грижа или со намалена грижа и/или злоупотреба
11. Ученици без родители
12. Ученици на бегалци или раселени лица

Дете со пречки во развојот е „ дете кое има потешкотии во развојот и не е во можност да постигне или одржи задоволувачко ниво на здравје и развој или чие здравје и развој можат значајно да се влошат без дополнителна поддршка или посебни услуги од областа на здравствената заштита, рехабилитација, образование, социјална заштита и други облици на поддршка. ” *

Ученик со посебни образовни потреби е секој ученик со потешкотии во учењето (значително поголеми од тие кај неговите врстници) поради што му е потребна посебна воспитно-образовна поддршка. *

Од страна на Министерството за образование и наука и Министерството за труд и социјална политика е изготвен *Правилник за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психички развој* во кој се дефинирани и опишани следните категории на попреченост:

3.A. МЛАДИНЦИ СО ОШТЕТЕН ВИД

Деца и младинци кои се слабовидни во различен степен, постојат оштетувања на осетот за светлина или се јавува слепило. При тоа ваквите состојби се опфатени со полесно или потешко пореметување на визуелните и просторни претстави, ограниченост во движењето, до беспомошност во просторот. Сите останати способности кај слепото дете можат правилно да функционираат, вербално целосно и адекватно да комуницира.

3.A.1 Импликации во образовната работа на училиштето

Во училиштето во досегашната работа немало ситуација да се образува ученик со оштетен вид и не се задоволени сите услови за безбеден престој според постоечките пропозиции. Во услови да биде запишан ученик/ка со оштетен вид потребно е да биде

сместен во училиница на приземјето, блиска до влез-излез од училишната зграда, сместен/на во првите клупи до таблата за да може да следи доклку е слабовид, во близина на професор за да може да побара помош или добие насоки. На ученикот може да му се овозможи снимање на содржините од предавањата на диктафон.

*дефиниција на Светската здравствена организација.

*Дефиниција во националната легислатива во Британија во определување на карактеристики на ученици со посебни потреби.

Во однос на другите прилагодувања за олесно движење би требало да се обележат скалилата и др. места во зградата, да се постават држачи во ходниците низ училиштето. Училиштето не располага со дефектолог или наставник кој умее да го користи браевото писмо, ниту со учебници посебно прилагодени за ученици со оштетен вид или асистивна технологија, но можат да се користат посебни програми. Наставниците и класните раководители кои работат со тие ученици ќе добиваат специфични насоки околу поддршката на вклучувањето на ученикот/ученицката во наставниот процес како и во однос на воспоставувањето и одржувањето на комуникацијата. Класните раководители и стручната служба би давала посебни препораки во однос на социјалната компонента и поддршката која можат да ја дадат соучениците.

3.Б. МЛАДИНЦИ СО ОШТЕТЕН СЛУХ И/ИЛИ ГОВОР –

Во ситуации на оштетување на функцијата на сетилото за слух во различен степен од наглувост до потполна оштетеност на сетилото за слух, но при тоа функцијата за говор е присутна во помал или поголем степен зависно од специфичностите и условите на настанување кај секое лице посебно. Со ваквата состојба може да е намален квалитетот на сетилно живеење, а во училишни услови намалена можноста за комуникација, разбирање и пренесување на информации и знаења. Во случаи кога постои и оштетување на функцијата на говор, детето и младата единка во поголема мера е изолирана од општественото живеење и социјалното искуство.

3.Б.1 Импликации во образовната работата на училиштето

Со разбирање на потешкотиите на кои наидува ученикот/ката и примена на специфични техники и методи на работа може да се постигнат високи резултати кај ученикот. Потребно е да се познаваат потенцијалите и способностите на ученикот за да се искористат како поддршка при реализацијата на часовите. Учениците ги усвојуваат наставните планови со одредени отстапувања особено во однос на предметите - странски јазици, во делот на изговорот или музичко образование, во делот на тонската анализа или репродукција. За да се овозможи да ја следи наставата:

- ученикот/ката се поставува на централно место во училницата за да има прегледност над случувањата во опкружувањето и да може да ги гледа движењата на усните на соучениците.

- говорот на наставникот потребно е да биде бавен, разбирлив, со прилагоден интензитет и интонација
- се прават паузи во текот на зборувањето и истакнуваат поважните делови од лекцијата
- непознатите/апстрактни зборови се посебно и внимателно објаснети
- се обезбедуваат повеќе визуелни и аудитивни средства (слики, предмети, видеозаписи)
- се користат движења, мимики и гестови за објаснување на поимите
- клучните поими се повторуваат и потенцираат на крајот на часот
- наученикот му се овозможува повеќе време да ги изрази мислите и се поттикнува самостојно да ги опишува појавите, предметите и поимите кои се обработуваат во лекцијата
- наставникот е потребно да биде толерантен во однос на неправилниот или аграматичен изговор на ученикот/ката.

3.В. МЛАДИНЦИ СО ТЕЛЕСЕН ИНВАЛИДИТЕТ

Потешкотиите со кои се соочуваат не се во вид на попреченост за учење, туку од ограничена достапност до расположивите институции, средства и алатки за квалитетно образование. Поради специфичниот социо-психолошки статус може да се наруши психичката рамнотежа, развиваат чувства на инфериорност, изолираност, самосожалување и со тоа намали и способноста за учење.

3.В.1 Импликации во образовната работа на училиштето

Кога ќе се одлучи ученикот да се школува во редовно училиште потребно е со тим од стручен соработник, класен раководител, наставник, родител да се пристапи кон изработка на индивидуален образовен план кој ќе содржи листа на прилагодувања и услуги кои средината може да ги обезбеди за ученикот/ката. Од голема важност е персоналот кој е директно вклучен во работата со ученикот да обезбеди позитивна средина во која ученикот би се чувствувал помалку издвоен и би можел без дополнителен стрес да ја следи наставата и усвојува знаења. Персоналот е потребно да:

- ги разбира потребите на учениците со телесен инвалидитет, последиците од нивната состојба и влијанието врз учењето и развојот,
- при работата обезбедува опкружувањето и активностите да се пристапни за ученикот
- дадени се конкретни податоци каде да се обрати доколку се потребни дополнителни информации и совет
- се земаат в предвид потребите на ученикот кога се превземаат промени во опкружувањето или набавуваат нови нагледни средства за реализација на наставата.

Потребни се одредени прилагодувања на просторот кои би овозможиле поголема достапност на на поголем простор за ученикот од училишната зграда - пристапна рампа

на влезот од училиштето, пристапни и адаптирани тоалети, широки ходници, постевени држачи во ходниците, лифт и пристапен инвентар во училницата во која учи ученикот/ката – клупа, столче, достапен компјутер или по можност асистивна технологија.

3.Г. МЛАДИНЦИ СО ПРЕЧКИ ВО ПСИХИЧКИОТ РАЗВОЈ

Мошне хетерогена категорија која вклучува различни оштетувања на централниот нервен систем, скроман интелектуален потенцијал, ограничен когнитивен развој и накрај скромна можност за компензација. Поради спецификите на состојбата на попреченост кај лицата овде опишани присутна е ограниченост или неможност од разбирање и прифаќање на барања и упатства, одговарање на задачи и задолженија кои ги подразбираат училишните услови и со тоа неможност или мошне отежната способност да ја следат редовната настава.

3.Г.1 Импликации во образовната работа на училиштето

Редовното училиште може адекватно да одговори на некои од потребите на ученикот со пречки во психичкиот развој.

-потребни се адекватни прилагодувања на наставните планови и програми за да се обезбеди совладување на содржините,

-потребно е прилагодување во контактот со ученикот и пристапување со интересни содржини кои ќе го привлекуваат вниманието и интересот на ученикот.

-при изнесување на нови содржини потребни се повеќе повторувања, бидејќи помнењето кај овие ученици е селективно и бавно,

-при давањето на инструкции тие треба да се јасни и конкретни со повторувања

-потребно е да се води сметка дека тешко донесуваат заклучок од конкретни искуства, и искуствата ретко ги користат за препознавање/снаоѓање во слични ситуации ; тешко ги откриваат причинско-последичните односи.

3.Д. МЛАДИНЦИ СО АУТИЗАМ

Се работи за квалитативни оштетувања на планот на вербалната и невербалната комуникација. Овие ученици имаат проблем во сферата на воспоставувањето на социјалната комуникација и соработка со потесното окружување и пошироко. Нивните активности се малубројни, додека сферите на интерес се многу ограничени. Лицата со аутизам потешко се изразуваат и имаат потешкотија понекогаш да ги разберат другите. Меѓутоа интелектуалниот развој е уреден и доклку навреме се увиди аутизмот во училишни услови со прилагодување на наставните програми и начинот на комуникација може да се овозможи стекнување на знаења потребни за напредување. Карактеристични се потешкотиите во разбирањето на односите во социјалната сфера, како потешкотиите од разбирањето на социјалните правила во градењето на односи и

интеракција со врсниците, при тоа оставаат впечаток на индиферентност кон комуникација со врсниците или оди рутина на кои се навикнати. Во случаи на нивно прекинување можат да покажат видлива вознемиреност.

3.Д.1 Импликации во образовната работа на училиштето

Лицата со аутизам најдобро учат во добро структурирана средина со малку ситуации кои им го одвлекуваат вниманието. За секое лице постојат различни ситуации или услови на одвлекување на вниманието и тие кои работат со ова лице потребно е да откријат за кои ситуации се работи. Лице со аутизам може воопшто да не ја забележи структурата на условите околу него и да делува дезориентирано во времето и просторот.

-ученикот со аутизам помни делови од настани, наместо да го прифати концептот на учење кој го наметнува одредена содржина или училишна динамика

-има тенденција да учи механички, без јасно разбирање на материјалот

-буквално и конкретно ги разбира и употребува јазичките концепти

-не ја обработува и генерализира информацијата по вообичаениот причинско-последичен пат

-има тенденција да учи визуелно што помага да го согледа процесот на „целата слика,, од почеток кон средина и до крај

-покажува потешкотија во селектирање на неважната од клучната информација

- не постои универзално корисен и препорачлив начин и приод на работа со ученици со аутизам. Покорисно за ученикот е пронаоѓање на начините на кои најдобро ги прима информациите и селектирање на содржините со кои би можел да се води кон постигнување на образовните цели кои би биле од помош во иднина.

Најефективни облици на комуникација би биле:

-создавање на чувство на сигурност и доверба на ученикот кај наставникот

-обезбедување на временска и програмска предвидливост во вид на востановена шема на исполнување на обврски

-користење на едноставни вербални и визуелни информации

-активно и директно иницирање и одржување на комуникација

-делење на задачите на едноставни и јасни чекори

3.Г. МЛАДИНЦИ СО КОМБИНИРАНИ ПРЕЧКИ (мултихендикеп) –

Кај овие деца и младинци во воспитанието и образованието има многу поголеми потешкотии ако се има во вид повеќекратното оштетување, како на пример (вид, слух, говор и други оштетувања). Заедно со комбинираните потешкотии, тие исто така може да имаат сензорна попреченост, неприлагодено однесување и/или социјални

проблеми. Овие ученици може да покажуваат потешкотии во аудитивната обработка на информациите и да имаат говорни ограничувања. Во некои ситуации потешко усвојуваат вештини и потешко ги пренесуваат стекнатите вештини од една во друга ситуација.

Сепак, и лице со повеќекратни сериозни оштетувања може да има високи постигања на едукативен план, доколку интелектуално и ментално е супериорно и доколку соодветно и рано се започне со воспитување, рехабилитација и образование. Со цел постигнување на повисоки образовни ефекти потребно е образовните програми да користат различни приоди и да се поставуваат повеќе функционални цели, цели кои ќе бидат насочени кон стимулирање на способностите и вештините кои ги поседува ученикот/ката или постојат потенцијали за развивање, неговите вештини, но и независноста преку справување со рутински активности.

Поради специфичните потреби потребно е уредување на училищата за да одговори на посебните физиолошко потреби на ученикот, посебна опрема и/или асистивна технологија заради наведеното за редовните училишта поешко е да одговорат на ваквите потреби.

3.Е. МЛАДИНЦИ СО ТЕШКИ ХРОНИЧНИ ЗАБОЛУВАЊА и други телесни оболувања поради кои се на долготрајно болничко или домашно лекување – вклучува ученици кои од различни телесни, биолошки, физиолошки, метаболички процеси и патогени состојби, како и настанати повреди за кои е потребно домашно лекување или период за рехабилитација подолго време не се во состојба да посетуваат редовна настава.

Во училиштето со овие ученици се приоѓа со договорена соработка во која се вклучени ученикот, родителот, класниот раководител, психологот/педагогот и наставникот.

- се реализираат средби во неколку наврати на кои се договара начинот на кој ученикот ќе може да добива континуирани информации за содржините кои се совладани во училиштето,
- се договараат термини во кои ученикот/ката ќе може да се јави во училиштето да размени информации со наставниците за начините на совладување на содржините
- се договараат термините на кои може да се јави во училиштето да одговара за совладаните содржини и формулира оценка.

3.Ж. МЛАДИНЦИ СО ПОРЕМЕТУВАЊА ВО ОДНЕСУВАЊЕТО

Предизвикани од органски фактори или напредна психопатолошка состојба со манифестирање на различни облици на пореметување на однесувањето како:

- *Асоцијално однесување* – манифестирање на однесување кое не е во согласност со постоечките социјални норми, стандарди и правила на однесување, детето или младинецот се поставува индиферентно кон постоечките норми, вредности

или социјални обичаи. Се препознава преку покажување непостојан интерес за социјален живот, контакт со врсници, лош квалитет на интерперсонална комуникација и односи, пасивност и незаинтересираност за светот кој го опкружува .

- *Антисоцијално однесување* – манифестирање на однесување во спротивност со социјалните и морални норми во заедницата. Однесување кое е штетно за поединци, групи или заедницата, со негрижа и индиферентен однос кон правилата во заедницата, покажување на недостиг на чувство на вина и одговорност.
- *Неспецифични облици на пореметување во однесувањето* – нагло манифестирање или подолготрајно манифестирање на - бунтовно однесување, непослушност, противење, зголемена напнатост, вознемиреност, агресивно однесување, отсуствување од настава, недостиг на мотивација и попуштање во училишниот успех, намалено внимание и концентрација во училишни услови, поплаки во однос на телесното здравје.

Во работата со овие ученици важно е навремено забележување на промените во однесувањето кај ученикот/ката и вклучување на Стручната служба која е потребно да ги утврди промените и причините за промените во однесувањето и одржува континуирано следење на состојбата кај ученикот/ката. Од важност е соработката со наставниците и класните раководители заради континуирано информирање за манифестациите во однесувањето. На наставниците и класните раководители повремено може да им е потребно водење во работата со ученикот преку модифицирање на постапките соодветно на специфичностите во промените во однесувањето кај различни ученици. Водењето на ученикот подразбира и вклучување на родителите во поддршката и работата со ученикот. Поддршката е корисно да содржи препораки за вклучување на ученикот во различни општествено корисни активности.

3.3. МЛАДИНЦИ СО ЕМОЦИОНАЛНИ ПОТЕШКОТИИ и потешкотии во организацијата на однесувањето

Физичка и ментална благосостојба на ученикот и општата психичка состојба во адолесцентниот период може да биде променлива од состојби на рамнотежа и контрола над однесувањето и сликата за себе до состојби на поместена рамнотежа и потешкотии во себедоживувањето, однесувањето и способноста конструктивно да одговорат на барањата на опкружувањето. Учениците во адолесцентен период може да покажуваат :

- потешкотии во контрола на интензивните емоционални реакции (лутина, бес, разочараност, немир)
- потешкотии во совладување на непријатните чувства
- полесни или потешки депресивни состојби
- различни ситуациони пореметувања на емоциите и однесувањето

- хипер и хипоактивно однесување
- адолесцентна криза, адолесцентни неврози и психози

Во работата со овие ученици се реализира поддршка слична како погоренаведената за ученици со пореметувања во однесувањето, иако кај учениците со емоционални потешкотии е потребно да се прави конкретна проценка на состојбата и причините кои довеле до промените и одредување на конкретни облици на поддршка и прилагодувања кои ќе помогнат ученикот да стекна доверба и најде начин да одговори адекватно на барањата на училиштето. При ваквиот облик на поддршка од корист може да биде и вклучување на соучениците кои со соодветно водење би помогнале во ресоцијализацијата на ученикот/ката во окружувањето и кругот на врсници.

3.S. МЛАДИНЦИ ОД СОЦИЈАЛНО, КУЛТУРНО И МАТЕРИЈАЛНО ДЕПРИВИРАНИ СРЕДИНИ, како и младинци без родителска грижа или со намалена грижа и/или злоупотреба

Се работи за различни облици кои вбројуваат ситуации како - дисфункционално семејство, неодговорно однесување на родителите, злоупотреба на дете/младинец од страна на родител/ли, потешки облици на материјално, социјално и културно заостанување/назадување на семејството.

При работата со овие ученици потребна е мошне чувствителна поддршка која подразбира идентификување на ученикот/ката, одредување на видот на поддршка која е потребна :

- поддршка во вид на вклучување во програмите на училиштето за помош при реализација на научно-истражувачките екскурзии и посети на институции или локации, прослави и манифестации,
- определување на специфични прилагодувања на наставните програми со кои би се надокнадувале содржини, знаења и вештини кои ученикот ги нема совладано во дотогашното искуство во семејството или образовните институции,
- специфична соработка со родителот/старателот низ која би се одредиле конкретните облици на помош кои се потребни или совети и насоки кои можат да ги дадат училишниот психолог/педагог
- соработка со институции која би овозможила следење и обврзување на видот на поддршка доколку се работи за специфично отежнувачки услови во семејството на ученикот/ката.

3.И. МЛАДИНЦИ СО ПОТЕШКОТИИ ВО УЧЕЊЕ

Се работи са состојби за кои се користат термините дислексија, дисграфија, дискалкулија, дислалија. Овие состојби се определуваат како полесни пречки во развојот.

Дислексијата се дефинира како пореметување кај процесот на учење изразен преку пречки во читањето и пишувањето.

Дисграфија се дефинира преку отежнато пишување и проблеми при пишување со рака, спелување и организирање на мислите.

Диспраксија која се манифестира со потешкотии во фината моторика, проблеми во моторната координација, рамнотежа, вештини во работа со рака и сл.

Дискакулија која се манифестира во вид на потешкотии со математиката, проблеми при извршување на математички задачи, организација на времето, ракување со пари итн.

Дисфазија се манифестира со потешкотии во говорот и употреба на јазикот, проблеми во разбирање на усниот говор, сиромашни способности за читање со разбирање.

Децата и младинците со дислексија и др. слични форми ги доживуваат следните потешкотии:

- потешкотии во читањето, пред се пишан текст, во декодирањето и разбирањето на символите поради што им е потребно повеќе време да го прочитат текстот и разберат
- потешкотии во пишувањето и усвојувањето на граматичките правила на мајчиниот јазик и правописот
- потешкотии идеите да ги стават на хартија и да го осмисли вистинскиот збор
- потешкотии во организацијата и планирањето и оттаму лошо поставување на пишан текст на хартијата
- потешкотии во аудитивното процесирање на информациите- тешко им е да слушаат и пишуваат збор истовремено
- потешкотии со запомнувањето – таблица множење-делење, секвенционирано помнење (месеци, годишни времиња, етапи од различни процеси)
- потешкотии во просторно-временска ориентација –конфузија со лево-десно, снаоѓање во времето и со часовникот, лесно се губат во простор.

3.И .1 Импликации во образовната работа на училиштето

Од конкретна помош би било утврдување на специфичниот облик на потешкотија со која се соочува ученикот/ката, а со тоа може адекватно да се направи структуриран приод во работата. Поради специфичната природа на проблемите кои ги создава дислексијата поефективен приод би бил со откривање на соодветна стратегија/начин на учење за даден ученик. Низ соработка со психологот и наставникот кој/кои работат со ученикот, се утврдува примарниот стил на учење кој е својствен за секој ученик и со кој се олеснува разбирањето и процесирањето на информациите, а оттаму и процесот на усвојување на знаења. Во нашата земја сеуште се одвива отежнато препознавањето и идентификувањето на лицата/деца/младинци со ваквите потешкотии поради што често се идентификувани како неработливи, мрзеливи, кои не разбираат или тешко учат. Со откривањето на личниот стил на учење кој е најблизок за даден ученик може да се работи на развивање на ефективна техника на учење со која би се олеснил процесот на совладување на различните содржини од страна на ученикот и би се

зголемила самодовербата и мотивираноста за учење. Во одредени ситуации се прави проценка на наставната програма и би се направиле модификации што би го олеснало процесот на активното усвојување на знаењата. Овој процес би барал и утврдување на потребните отстапувања, согледување на силните страни на ученикот и комбинирање со соодветни техники на учење – распределено учење, поделба на материјалот, повикување на визуелни содржини, овозможување на одговарање низ секвенции на материјалот и сл.

Наведената класификација се користи единствено со цел да се создадат соодветни услови за пружање помош и поддршка на учениците.

Во училиштето еден ученик би се идентификувал како младинец со посебни образовни потреби во следните ситуации:

- ученикот или родителот/старателот на ученикот поднесат документ од институција во државата која има надлежност да се произнесе со дијагноза или опис на состојба која го идентификува ученикот во некоја од горенаведените описи
- родител, наставник или класен раководител дадат информации или побараат поинаков однос кон ученик кој подразбира потреба од поголема поддршка поради актуелни причини кои ги намалуваат можностите на ученикот да се прилагоди на вообичаените барања и услови во училиштето кои се однесуваат на повеќето ученици – пројавени емоционални потешкотии, несоодветно однесување кое пролонгирано се одржува, податоци за постоење на социјално, културно или материјално депривирани услови во семејството
- психологот во училиштето врз основа на сопствено забележување или изјави од ученици или други присутни во училиштето се здобие со увид дека се работи за ученик кому е потреба поголема поддршка во одреден период, а истото е потребно да се провери низ разговори со ученикот, родителот/старателот, соученици ил.

4. ИНТЕГРАЦИЈА И ИНКЛУЗИЈА

Со оглед на актуелната поставеност во образовниот систем на Р. Македонија и донесениот закон за Инклузија на учениците со посебни потреби во образовниот систем потребно е прецизно дефинирање на поимите интеграција и инклузија со цел термилошко разјаснување на различните значења.

Интеграција на деца/младинци со пречки или потешкотии во развојот во редовните училишта подразбира вклучување на децата/младинци во постоечкиот образовен систем без позначително прилагодување на нивните образовни потреби. Интегративниот приод бара ученикот да биде вклучен во редовните образовни програми и да се прилагоди на барањата и промените во училиштето, за да се вклопи

во училишната средина при тоа акцентот се става на училишните постигнувања. Наставниот план и програми се во центарот на наставниот процес со потреба ученикот да се прилагоди на истите. Доколку поради спецификите на состојбата на ученикот не може да се интегрира, детето/младинецот се упатува во специјални училишта кои во поголема мера можат да одговорат на нивните специфични потреби.

Инклузија се базира на уверувањето и филозофијата дека секој човек има еднакви права и можности без оглед на индивидуалните разлики. Во тој контекст инклузијата пред се подразбира пружање еднакви можности за сите и максимална флексибилност во задоволувањето на специфичните образовни потреби на учениците.

Со цел овозможување на процесот на интеграција и инклузија на учениците со посебни образовни потреби во редовниот образовен систем во Р. Македонија се практикува **прилагодување на постоечките планови и програми** на можностите и потребите на учениците со посебни потреби, поголема и редовна **соработка со родителите и креирање на култура на поддршка и разбирање** со цел да се помогне поголемата прифатеност на овие ученици во редовните училишта.

5. СОРАБОТКА СО РОДИТЕЛИТЕ

Најсигурен начин да се пружи помош и поддршка на учениците со посебни потреби е преку соработката со родителите. Родителите се лицата кои најдобро се упатени во состојбата на своето дете и нивните специфични ограничувања, потреби, можности и интереси.

Во почетната фаза на вклучување на ученикот со посебни потреби во училиштето родителот е основниот извор на информации кој може најдобро да ги опише - специфичните потешкотии кај ученикот, ограничувањата, потребите, интересите, начини на однесување во различни ситуации, како и можностите на младинецот да одговори на одредени барања кои ги поставува средината.

Соработката со родителите потребно е да се заснова на правилно поставен однос кој ќе овозможи меѓусебно запознавање и воспоставување на доверба со што ќе се одржува редовен пренос на сите неопходни и тековни информации со кои најсоодветно ќе му се помогне на ученикот.

Прво воспоставување на однос на соработка се одвива меѓу родителот и класниот раководител и психологот/педагогот во училиштето, а потоа и наставниците кои ќе работат со ученикот. Во оваа почетна фаза родителот ги запознава одговорните лица од училиштето со специфичната состојба на ученикот со понуда на документи како – комисиски извештај од соодветна институција задолжена за категоризација на посебните состојби поврзани со пречки во развој и учење, извештаи и други документи од претходното училиште кое го посетувал ученикот, сите други дополнителни информации кои родителот смета дека е добро да ги запознае лицата кои ќе пружат помош и поддршка.

Партнерскиот однос со родителот е дел од *тековната соработка* класен раководител-родител-психолог/педагог-предметен наставник наменета пред се за размена на информации во понатамошниот однос и присуство на ученикот во училиштето. Родителот може да пренесе информации за навиките на ученикот, типични облици на реакција и однесување, поточен опис на проблеми во однесувањето и учењето доколку ги има, навиките во односот со возрасни и врстници со што лицата кои се во контакт со ученикот ќе можат да го насочат поефективно својот однос и поддршка.

Облици на соработка меѓу училиштето и семејствата:

- Во родителските одбори и совет треба да се вклучени и родителите на ученици со посебни потреби за да можат да ги застапуваат при запознавањето со работата на училиштето, одлуките кои се носат во училиштето особено тие кои се однесуваат на учениците, да се ангажираат во промовирање на адекватен однос на училиштето кон потребите на ученикот со посебни потреби.
- Покани на родителите за учество при организирање и присуство на манифестации, настани и прослави во училиштето
- Помош во организација и присуство на **отворените денови** за родители и други претставници од заедницата
- Редовно присуство на родителските состаноци

13. НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ И МОЖНОСТИ ЗА НИВНО ПРИЛАГОДУВАЊЕ

Согласно Концепцијата за воспитание и образование на децата и младинците со посебни образовни потреби во Република Македонија која е дел од Националната стратегија за подобрување на образованието во Р. Македонија препораките за работа со учениците со посебни потреби во редовните училишта се однесуваат на олеснување на процесот на усвојување на знаењата од страна на училиштето и наставниците. Со цел обезбедување на ваквото олеснување препораките во однос на наставните планови и програми се однесуваат на нивно модификување, редуцирање, растоварување во различна мера и согласно видот и попреченоста кај одделните ученици. Имплементирањето на инклузијата се заснова на :

- индивидуализација во програмирањето и планирањето на наставата и работата со учениците со посебни потреби, и
- начинот на пренесување на знаењата и нивното следење и оценување на постигнувањата.

При прилагодувањето на наставните планови и програми содржините и целите пропишани во програмските документи од Бирото за развој на образование и МОН не се менуваат, се менува и прилагодуваат – методите, средствата, облиците на работа и

комуникација и пренесување на знаењата. Но, со оглед на специфичностите на состојбата и потешкотиите кај секој ученик со посебни потреби одделно, при прилагодувањето се води сметка за индивидуализацијата која носи потреба од растоварување и редуцирање по проценка на предметниот наставник, психологот/педагогот, дефектологот, доколку училиштето има, и родителот.

Индивидуализацијата на наставните планови и програми се донесува во врска со индивидуализација на начинот на кој наставникот работи со ученик со посебни образовни потреби.

Прилагодувањето на наставната програма за учениците со посебни образовни потреби, според специфичноста, може да се реализира преку:

- индивидуален пристап, без посебно прилагодување;
- прилагодување на содржините;
- прилагодување на содржините преку користење посебни дидактички средства, помагала со помош на стручен соработник;
- прилагодување на содржината преку користење специфични методски пристап, користејќи електронска опрема со поддршка на дефектолог;
- работа со ученикот на програма за рехабилитација и програми за дополнителна настава/помош преку која се поттикнува развојот на способностите

При одредувањето на начинот на работа се води сметка за почитувањето на индивидуалните разлики во однос на :

- начинот на учење
- брзината на напредување и темпото на развој
- сознајните и когнитивни можности
- развиеност и карактеристики на мотивацијата
- карактеристиките на состојбата која го отежнува процесот на учење кај секој ученик одделно

<p>ГОЛЕМИНА Прилагодување на бројот на задачите кои ученикот треба да ги исполни</p>	<p>ЕФЕКТ Прилагодување на ефектите кои се очекуваат од ученикот како одговор на дадената инструкција</p>	<p>УЧЕСТВО Прилагодување на степенот до кој ученикот треба да биде активно вклучен во извршување на задачите</p>
<p>ТЕЖИНА Прилагодување на нивото на потребни вештини или видот на проблемот</p>	<p>ПОДДРШКА Зголемување на поддршката која се дава на секој ученик</p>	<p>АЛТЕРНАТИВНИ ЦЕЛИ Прилагодување на целите или очекуваните резултати кои ученикот може да ги постигне, користејќи исти материјали</p>
<p>ИНПУТ Прилагодување на начинот на давање инструкција на секој ученик</p>	<p>ВРЕМЕ Прилагодување на времето за реализација на дадена задача</p>	<p>ДОДАТЕН ПЛАН И ПРОГРАМ Давање различни инструкции, материјали и средства кои би овозможиле ученикот да ги постигне предвидените цели</p>

Со почитување на индивидуализацијата на наставниот процес наставниот план и програма може да се прошири, продлабочи, модифицира, редуцира, прилагоди на предзнаењата и можностите и потребите кои се забележуваат кај ученикот со посебни потреби. Индивидуализацијата е во основата на индивидуалниот план на работа.

7.a. Препораки во работата со учениците со посебни потреби

Согласно Прирачникот за работа со ученици со посебни образовни потреби - наменет за процесот на инклузија на учениците со посебни потреби во регуларниот образовен систем во Р.Македонија, дадени се следните насоки:

При работата со учениците со посебни образовни потреби треба да се посвети посебно внимание на: комуникацијата со ученикот, социјалната поддршка, опкружувањето и неговите дневни рутини, претставувањето на содржините, процената и правилата, како и пристапот на наставникот.

Во **комуникацијата** со ученикот со посебни образовни потреби треба да се:

- биде трпелив;
- биде конкретен и да се избегнуваат нејасни и неодредени термини во комуникацијата;
- избегнуваат зборови со двосмислени значења;
- одговори позитивно на секој обид на ученикот (потврда, охрабрување);
- надгради комуникацијата со ученикот;
- охрабри неговата способност за комуникација секогаш кога има можност за тоа.

Социјална поддршка е многу важна за учениците со посебни образовни потреби.

Таа треба да се насочи кон:

- развивање пријателски односи на секој час;
- планирање ситуации на соработка (поделба на улогите во групна работа) за да

може сите да учествуваат во ситуации во кои ученикот ќе покаже што може и умее да направи;

- вежбање специфични вештини во текот на природните активности со врсниците;
- фокусирање кон социјалниот процес, а не на резултатот
- помагање на учениците да пронајдат заеднички интерес.

Опкружувањето и дневната рутина во целост треба да се прилагодат на учениците со посебни потреби. Активноста треба да се насочи кон:

- обезбедување сигурна и позната средина;
- обезбедување личен простор во училницата;
- редуцирање на сето она што може да пречи на сетилата и непотребно да го привлекува вниманието на ученикот;
- минимизирање на промените;
- избегнување на изненадувањата и внимателно подготвување на ученикот за премин од една кон друга активност, за промена на распоредот или за која било друга промена.

Претставување на содржините треба максимално да се прилагоди според потребите на учениците со посебни образовни потреби. Тоа подразбира:

- претставување на содржините на поочигледен начин: покажување, пишување, демонстрирање, користење фотографии, слики, дијаграми, објекти од опкружувањето, календари, мапи, карти, аудио и видео материјали;
- поделба на инструкциите во мали чекори;
- создавање можности за повторување и вежбање;
- примена на учење во реални ситуации.

Правилната **процена** на тежината на содржините, како и правилниот **пристап**, во голема мера може да го олесни нивното совладување, а тоа значи:

- прилагодување на тежината на задачите;
- прилагодување на обликот на прашањата;
- нудење алтернативни активности;
- доследност во очекувањата;
- вежбање на формулацијата на прашањата, пред тестирањето;
- да се обезбеди доволно време.

Наставникот како основен двигател на образовниот процес и значајна фигура во инклузивната група, треба да е оспособен да:

- ги прифаќа различностите и да биде флексибилен;
- го набљудува ученикот, а не неговата попреченост или посебната образовна потреба;
- верува дека сличностите помеѓу учениците се многу поважни од индивидуалните разлики;
- обезбедува сигурно место во училницата за ученикот со посебни образовни потреби

и да создава услови во кои сите ученици ќе го видат и слушнат;

- создава атмосфера во која учениците нема да бидат изложени на стресови;
- понуди дополнителна помош и поддршка кога е потребно, но таквата поддршка да не биде наметлива;
- пронаоѓа креативни начини за вклучување на сите ученици во активностите;

При креирањето на индивидуалниот образовен план, неопходно е наставникот да се консултира со останатите членови на тимот, да соработува и да постигнува согласност со ученикот, со семејството и со останатите професионалци кои се ангажирани околу ученикот.

7.a. Изработување на индивидуален план на работа - ИОП

Индивидуалниот образовен план на работа е инструмент со кој наставникот на најадекватен начин го обезбедува прилагодувањето на образовниот процес на ученикот со посебни потреби. ИОП се креира за секој ученик посебно за кој оправдано може да се претпостави дека е со посебни образовни потреби, но и за секој ученик кој од различни причини не покажува очекуван типичен напредок во училиштето, образовен или социјален. Причини за нетипично функционирање можат да бидат – специфични или привремени пречки во развојот, подолго отсуство од училиштето поради акутна болест, потешкотии во прилагодувањето, емоционални потешкотии, адолесцентни кризи итн. Во подготовката на ИОП учествуваат како тим предметниот наставник, психологот, педагогот, дефектолог (доколку постои можност да биде вклучен) и родителот. При изработувањето на ИОП се почнува со *проценка на актуелната /моментна состојба* на ученикот и планиранто ниво на знаења и вештини кои ги подразбираат постоечкиот наставен план и програма. Во ИОП се дефинирани *облиците, нивоата и начините* со кои ќе му се дава поддршка на ученикот во совладувањето на содржините и вештините, како во училиштето, така и во домот. На овој начин се *описани и улогите* на секој од вклучените во пружањето на потребната поддршка на ученикот.

Индивидуалниот образовен план треба да ги содржи следните елементи :

- Проценка на актуелната состојба на ученикот која содржи информации од извршени проценки од стручни лица од здравствени и други институции кои ги донесува на увид родителот, информации кои ги дава лично самиот родител за карактеристиките на ученикот и податоци од проценката извршена од училишниот психолог кои се однесуваат на неговиот/нејзиниот развоен статус – когнитивен, емоционален, социјален. Овие податоци се дел од ученичкото досие, не се наменети за широка употреба и се користат за увид за психологот и педагогот поадекватно да ги насочуваат советите до наставникот при изработувањето на ИОП.
- Наведени областите во кои е потребна посебна поддршка (области во кои поспоро напредува)

- Цели кон кои ќе се тежнее во даден временски период – полугодие, тромесечие, месец, период потребен за усвојување на одредена наставна целина
- Облиците на работа, начините на работа, нивоата кон кои ќе се тежнее
- Содржините кои во даден временски период треба да се совладаат
- Начини на следење и вреднување на работата на ученикот
- Место и услови на реализација на целите и содржините

*Целите во наставата и во ИОП се определуваат :

- како краткорочни (неделни, месечни) или долгорочни (годишни и полугодишни)
- се дефинираат јасно и конкретно водени од поставените образовни стандарди според програмските документи на БРО
- позитивно формулирани во вид на опис на однесување или одговор кој е видлив и мерлив и за ученикот остварлив
- се дефинирани и формулирани на начин да е видлива *мерливоста на постигнувањето*
- при нивното поставување се определува редоследот на постигнување или приоритетите кон кои ќе се тежнее да се остварат

Задолжителен дел од ученичкото досие/портфолио ќе биде документирањето на напредувањето на ученикот со податоци од дадени одговори, примероци од писмена работа, чек листи, тестови, изработени трудови итн.

7.6. Оценување и вреднување на работата и постигнувањата на учениците со посебни образовни потреби

Оценувањето на работата на ученикот со посебни образовни потреби може да се одвива со потешкотии. Кога ученикот поради одредени причини не може да ги следи редовните курикулуми, со пропишаниот редослед и временски рокови се јавува и проблемот околу најсоодветниот начин за вреднување на трудот на ученикот. Оцената која ќе ја добие потребно е да биде јасна за друг посматрач и да укажува на вештините и знаењата кои ученикот ги усвоил во текот на учебната година. Доколку при оценувањето наставникот се раководи на начин како ги оценува сите други ученици голема е веројатноста дека ученикот со посебни образовни потреби да добие ниска оцена која може мошне лошо да делува на самодовербата на ученикот.

Можно решение е процесното (развојно) оценување на работата на ученикот согласно следењето на индивидуалниот план на работа во кој се прецизно наведени

знаењата кои треба да ги постигне, целите и времските рокови и согласно на тоа ученикот да добие и повисока оценка доколку ги совладува според насоките во ИОП.

Во недостиг на законска регулатива и прилагодени образовни стандарди за учениците со посебни образовни потреби во средните училишта во Р. Македонија, тежнението на наставниците при оценувањето би требало да биде тоа да е изводливо, разновидно, достапно и објективно.

Литература :

1. Правилник за оценка на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот и психичкиот развој
2. Ж. Јордановска и О. З. Ценевска - „ Работа со ученици со посебни образовни потреби ” - Алгоритам центар; МОН - Проект за модернизација на образованието
3. У. Бутлеска „ Педагогија на деца со посебни образовни потреби ”
4. М. Лазор, м-р С. Марковиќ, С. Николиќ „ Прирачник за работа со ученици со посебни образовни потреби „
5. Д. Угриновска - „Образовни политики за ученици под ризик и за оние со посебни потреби во Југоисточјна Европа ” –Centre with cooperation with no numbers
6. „ Communication and language ” – Guidelines for teachers of students with learning disabilities ; NCCA – National Council for Curriculum and Assessment
7. „ Инклузија во средното стручно образование – Прирачник за работа со ученици со посебни образовни потреби ” - спец. Ардијана Исахи-Палоши, ЦСОО м-р Лидушка Василеска, д-р спец. ЦСОО Лепа Трпческа, ЦСОО Горан Спасовски, ЦСОО м-р Радмила Стојковска-Алексова, дефектолог David Crabtree – експерт од Велика Британија –